

Matrix alternatieven

Beweging 1: Naar een mooie, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit

Keuzepunt	Alternatief 1: Agrarisch Fryslân	Alternatief 2: Fryslân coöperatief	Alternatief 3: Natuurlijk, Groen Fryslân	Alternatief 4: Innovatief verbonden Fryslân
1. Mate van behoud/ bescherming van huidig landschap en cultuurhistorie/ erfgoed. En werken aan ruimtelijke kwaliteit	Herkenbaar houden van de Friese landschapstypen, steden en dorpen met hun cultuurhistorie en erfgoed, met name van het agrarisch cultuurlandschap . Herstel van landschap en behoud en hergebruik van erfgoed worden gestimuleerd; maar geen woningbouw op omliggend erf . Door ontwikkelen op basis van ruimtelijke en cultuurlandschappelijke kenmerken bij alle functies en specifiek voor landbouw naar sterke toekomstbestendige bedrijven	Herkenbaar houden van de Friese landschapstypen, steden en dorpen met hun cultuurhistorie en erfgoed. Landschap is een belangrijke drager van de Friese identiteit en cultuur . Participatie en draagvlak zijn randvoorwaardelijk bij behoud en ontwikkeling van landschap en erfgoed. Voor behoud en hergebruik van erfgoed én van omliggend erf zijn ruime mogelijkheden, ondersteund door lokale initiatieven en organisaties. Acceptatie van goed ontwerp komt voort uit participatie .	We werken toe naar een natuurinclusieve samenleving. Een generiek goede basiskwaliteit natuur is een randvoorwaarde voor alles wat we (kunnen) doen waarvoor het (cultuur)landschap de drager is. Naast behoud en versterking van bestaand landschap, kunnen nieuwe (natuur)landschappen ontwikkeld worden. Behoud en hergebruik van erfgoed is op vele manieren mogelijk, mits dit past bij natuur en landschap . Duurzame en natuurinclusieve producten en bouwtechnieken zijn de norm.	Naast behoud en ontwikkeling van bestaande landschappen, steden en dorpen, is het ontwerpen van nieuwe landschappen een opgave, zoals in recreatieve gebieden en in stadsranden. Ruime mogelijkheden voor behoud en hergebruik van erfgoed én van het omliggende erf eromheen ; dit zijn gewilde bouwlocaties. Vernieuwende concepten en functies bij steden en dorpen krijgen ruimte mits van grote ontwerpkracht die ruimtelijke kwaliteit oplevert.
2. Voldoen aan wettelijke milieu- en natuurnormen i.r.t. gezondheid, óf extra milieu- en natuurinzet, regels en sturing vanuit de provincie.	Zorgen voor een gezonde leefomgeving. Voor landbouw en andere bedrijvigheid voldoen aan generieke/ wettelijke regels maar er worden geen extra provinciale beperkingen/ regels vanuit milieu en natuur ca. opgelegd.	Zorgen voor een gezonde leefomgeving bij alle functies en activiteiten. Minimaal voldoen aan generieke/ wettelijke regels. Kansen benutten – op basis van vrijwilligheid en samenwerking (van onderop) – voor plus erbovenop om milieu en natuur te verbeteren.	Speerpunt maken van gezonde leefomgeving bij alle functies en activiteiten. Waar nodig/ gewenst stelt de provincie extra regels en beperkingen om de milieu- en natuurkwaliteit, bijvoorbeeld i.r.t. gezondheid en brede welvaart, te verbeteren (bijv. op het gebied van gewasbeschermingsmiddelen, zoönose voedselkwaliteit en aantrekkelijk, kleurrijk en biodivers landschap voor vrijetijdseconomie).	Nieuwe woon- en werkconcepten ontwikkelen voor gezonde leefomgeving Innovatie en technologie (ook bij mobiliteit) moeten zorgen voor het bereiken van de milieu- en natuurdoelen. Geen extra provinciale beperkingen/ regels vanuit milieu en natuur.

Beweging 2: Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

Keuzepunt	Alternatief 1: Agrarisch Fryslân	Alternatief 2: Fryslân coöperatief	Alternatief 3: Natuurlijk, Groen Fryslân	Alternatief 4: Innovatief verbonden Fryslân
3. Water- en bodemsysteem als sturende factor voor (ruimtelijke) ontwikkelingen.	Nadruk op technische oplossingen i.p.v. natuurlijke oplossingen; dit kost minder landbouwgrond. Peil volgt in principe (landbouw)functie , tenzij niet meer haalbaar. Waterrobuust bouwen is uitgangspunt, mits financieel uitvoerbaar.	Natuurlijke oplossingen hebben de voorkeur boven technische oplossingen. Waterrobuust bouwen is standaard.	Het natuurlijke water- en bodemsysteem is sturend/ leidend voor ruimtelijke ontwikkelingen. Dat begint bij locatiekeuzes. Waterrobuust bouwen is minimaal de standaard. Peilbeleid verandert naar functie volgt zoveel mogelijk peil .	Het natuurlijke water- en bodemsysteem is één van sturende principes voor ruimtelijke ontwikkelingen. Hierbij rekening houden met innovatie en nieuwe technieken , zoals waterrobuust bouwen.
4. Uitwerken van de landbouwhoofdstructuur met als basis het bodem- en watersysteem	Tot de landbouwhoofdstructuur behoren alle bestaande landbouwgronden (buiten natuurgebieden en steden en dorpen), en in principe geen onderscheid daarin . Andere, niet-agrarische functies zijn hier alleen toelaatbaar wanneer deze aantoonbaar maatschappelijk nodig zijn en geen onevenredige beperkingen voor de landbouw opleveren. Groenblauwe dooradering enkel op basis van vrijwilligheid.	Voor de landbouwhoofdstructuur een onderscheid maken naar gebieden qua ontwikkelmogelijkheden landbouw en andere functies: landbouwproductiegebied, en landbouwgebied met meervoudige opgaven zoals veenweidegebied, beekdalen, en zones rond kwetsbare Natura2000 gebieden en rond drinkwatergebieden ; in het ene gebied weegt landbouw zwaarder dan in het andere gebied, bijv. i.r.t. ontwikkelmogelijkheden voor niet-agrarische functies. Dit kan aansluiten bij	Voor de landbouwhoofdstructuur een onderscheid maken naar landbouwgebieden en verweavingsgebieden met natuur en landschap . In alle gebieden is sprake van meer extensieve en circulaire, natuurinclusieve landbouw en van stevige groenblauwe dooradering (10%). Verweavingsgebieden hebben meer planologische bescherming.	Landbouwhoofdstructuur omvat de beste landbouwgronden vanuit een oogpunt van rendabele agrarische productie. In principe gaat het dan om gronden die geschikt zijn voor landbouw op basis van fysische, chemische en biologische eigenschappen waarbij het gaat om maximale gewasopbrengst bij minimale belasting van milieu en minimaal gebruik van hulpmiddelen. Op deze gronden zo min mogelijk beperkingen voor agrarische functies als gevolg van niet-agrarische functies .

		onderscheid in grondsoorten (klei, zand, veen). Zoveel mogelijk behoud van landbouwgrond voor meer extensieve productie. Groenblauwe dooradering van onderop en via maatwerk.		
5. Versterken natuurwaarden in combinatie met landbouw (N2000, beekdalen, drinkwaterwingebieden, vasthouden water). Natuurherstel in de Natura 2000 gebieden en realisatie van de regionale Vogel- en Habitat Richtlijnen-doelen, door gebiedsgerichte middelen en maatregelen rondom de kwetsbare natuurgebieden	Herstelmaatregelen in de Natura 2000 gebieden zelf en een plus op de maatregelenpakketten FPLG gericht inzetten rondom kwetsbare Natura2000 gebieden. Nadruk op innovatie, nieuwe technieken voor mestgebruik e.d.; de agrariër heeft hierin de regie via Kritieke Prestatie Indicatoren (KPI's). Agrarisch natuur- en landschapsbeheer zijn aanvullend en leveren structurele inkomsten op. Verder geen externe werking; zoveel mogelijk interne buffering van natuurgebieden. Afronding NNN conform bestaande afspraken in Natuurpact 2013. Voortzetten van beleid voor weidevogels en ganzen, met volledige vergoeding van beperkingen voor agrariërs. Groenblauwe dooradering uitsluitend op basis van vrijwilligheid en niet ten koste van landbouwgrond.	In agrarisch coöperatief verband invulling geven aan aangepast (extensiever) agrarisch grondgebruik rondom de kwetsbare natuurgebieden op basis van vrijwilligheid; stimuleren met gebundelde, gebiedsgerichte inzet van middelen voor groenblauwe diensten. Afronding NNN conform bestaande afspraken in Natuurpact 2013, zoveel mogelijk op basis van zelfrealisatie en zelfbeheer. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer op ruime schaal in collectieve, coöperatieve eenheden, met volwaardige vergoedingen. In dat kader stimuleren van groenblauwe dooradering i.c.m. klimaatadaptatie en realisering Bomen- en bossenstrategie.	Circulaire en natuurinclusieve landbouw wordt de standaard; daarom geen overgangszones meer nodig rond natuurgebieden. Wel uitgaan van aanzienlijk extensiever agrarisch grondgebruik rondom kwetsbare Natura 2000 gebieden. In deze zones nauwe verwevenheid van natuur met een plus op natuurinclusieve landbouw. Groenblauwe diensten vormen een volwaardige inkomstenbron. Afronding NNN conform bestaande afspraken in Natuurpact 2013. Stevige groenblauwe dooradering (min. 10%) benutten om robuuste ecologische verbindingen tussen natuurgebieden te ontwikkelen. Dit i.c.m. klimaatadaptatie en realisering Bomen- en bossenstrategie. Intensivering van weidevogelbeheer met vergoedingen voor agrariërs.	Herstelmaatregelen in de Natura 2000 gebieden zelf en een plus op de maatregelenpakketten FPLG gericht inzetten rondom kwetsbare Natura2000 gebieden (innovatie, nieuwe technieken voor mestgebruik e.d.); verder geen externe werking en geen bufferzones. De natuurgebieden zijn voldoende groot voor interne buffering. Afronding NNN conform bestaande afspraken in Natuurpact 2013. Natuurwaarden in agrarisch gebied zijn afgeleid van de landbouw. Groenblauwe dooradering uitsluitend op basis van vrijwilligheid en niet ten koste van landbouwgrond. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer zoveel mogelijk bekostigd op basis van true pricing.
6. Voldoende zoetwater in de toekomst i.r.t. klimaatadaptatie en toekomstige beschikbaarheid van IJsselmeerwater.	Zoetwaterconservering is beperkt mogelijk, vanwege de sterke inzet op het behoud van landbouw areaal. De nadruk ligt op technische oplossingen en op vrijwillige maatregelen op beperkte schaal, vooral om droogteschade in de landbouw te beperken. Wateraanvoer t.b.v. de landbouw blijft mogelijk. Realiseren van KRW-doelen waterkwaliteit in 2027 alleen als dit uitvoerbaar is.	Vasthouden van gebiedseigen water door aanpassing van ruimtelijke inrichting, op basis van vrijwilligheid en systeem van vergoedingen (groenblauwe diensten). Veel vrijheid voor zelfbeheer, bijvoorbeeld door zelfregulering van waterpeilen. Verbeteren waterkwaliteit om KRW-doelen in 2027 te realiseren. Kansen om de waterkwaliteit verder te verbeteren worden benut.	Ruimtelijke inrichting afstemmen op zoveel mogelijk vasthouden van zoetwater en ruimte voor wateropslag creëren. Bijv. door permanent onder water zetten van (delen van) diepe veenpolders t.b.v. maximale tegendruk om verdroging zandgronden te beperken. En door het vernatten van beekdalen en meer natuurlijk inrichten ervan t.b.v. infiltratie en waterkwaliteit. Er is geen wateraanvoer specifiek voor de landbouw. Snel de waterkwaliteit verbeteren, waar mogelijk tot boven de KRW-normen.	Nadruk op technische maatregelen om zoetwater vast te houden. Daarnaast vernatten van multifunctioneel veenweidegebied (aantrekkelijk groenblauw hart) als watermotor voor Fryslân. Verder ruime peilopzet IJsselmeer om meer inlaat IJsselmeerwater en drinkwaterwinning mogelijk te maken. Waterkwaliteit verbeteren tot maximaal de KRW doelstelling.
7. Meer ruimte voor bovenlokale (tijdelijke) waterberging (waar en hoe) en uitbreiding Friese boezem, om wateroverlast te beperken	Mogelijkheden voor (tijdelijke) waterberging in eerste instantie in natuurgebieden zoeken. In agrarische gebieden alleen op basis van vrijwilligheid en tegen volledige schadevergoeding. Geen functieverandering (tijdelijk gebruik) van agrarische grond. Evt. noodzakelijke boezemuitbreiding gaat zo min mogelijk ten koste van landbouwgrond.	Op basis van vrijwilligheid en vergoedingen, in polders ruimte creëren/ reserveren voor (tijdelijke) waterberging, om boezem te ontlasten. Daarnaast (tijdelijke) waterberging in natuurgebieden. Kansen voor boezemuitbreiding bij diverse projecten benutten; zoveel mogelijk van onderop.	Op landbouwgronden en in natuurgebieden veel ruimte creëren voor (tijdelijke) waterberging. Uitbreiding van de Friese boezem en mogelijkheden voor waterberging combineren met nieuwe natuur; op kaart mogelijke locaties aangeven. Waterneutraliteit vormt een belangrijk uitgangsprincipe in de gehele provincie.	Evenwicht tussen technische en ruimtelijke maatregelen om water te bergen en water af te voeren; in dit kader ook rekening houden met een nieuw zeegemaal. Uitbreiding van de Friese boezem in combinatie met nieuwe woon- en recreatiemilieus. Kansrijke locaties op kaart aangeven.
8. Hoe gaan we om met veenbehoud in het veenweide gebied. Dit i.r.t. bodemdaling, CO2 uitstoot en klimaatadaptatie.	Huidige veenweide programma volgen. Geen plus erbovenop, tenzij zich in de toekomst kansen voordoen op basis van vrijwilligheid en initiatieven in deelgebieden. Wanneer experimenten zoals klei op veen brengen en keren/ mengen van veengrond succesvol blijken te zijn, kunnen deze opgeschaald worden. Op termijn wel rekening houden met (technische) maatregelen om de negatieve effecten van	In het veengebied worden de waterpeilen in de directe nabijheid van infrastructuur, boezemkaden en bebouwing gefixeerd; daarbuiten is er ruimte voor zelfbeheer en individueel of lokaal maatwerk. Hierdoor ontstaat er een mozaïek van drogere en nattere delen (een plusje op het huidige Veenweideprogramma), aansluitend bij de reeds bestaande natuurlijke dynamiek. Op termijn wel	Vernatten van het veenweidegebied als multifunctionele watermotor, met natuurontwikkeling (natte natuur levert snel natuurwinst), extensieve landbouw (natte teelten), recreatieve kwaliteiten en duurzame energieopwekking (plus op veenweideprogramma). Dit wordt ondersteund door het vernatten van beekdalen en het meer natuurlijk inrichten ervan t.b.v. infiltratie en	Vanuit kostenoverwegingen en een attractief vestigingsklimaat, investeren publieke en private partijen in een multifunctioneel, meer recreatief en vernat veenweidegebied. Dit gebied kan zich ontwikkelen tot aantrekkelijk groenblauw hart tussen de grote steden. Dit draagt bij aan veenbehoud in combinatie met nieuwe winstgevende functies en verdienmogelijkheden.

	veenoxidatie en bodemdaling op te vangen, ook in relatie tot de Friese boezem.	rekening houden met (technische) maatregelen om de negatieve effecten van veenoxidatie en bodemdaling op te vangen, ook in relatie tot de Friese boezem.	waterkwaliteit. En door het onder water zetten van (delen van) de diepe veenpolders , zodat maximale tegendruk ontstaat om verdroging van zandgronden te beperken; dit wordt waar nodig ondersteund door extra waterconservering.	
9. Wijze en mate van herstel beekdalen met een meer natuurlijke inrichting.	Aansluiten bij bestaande maatregelen en lopende projecten. Geen verdere inspanningen/ maatregelen, tenzij deze ook bijdragen aan toekomstbestendige landbouw en geen/ weinig landbouwgronden kosten.	Aansluiten bij bestaande maatregelen en lopende projecten. Kansen benutten in gebiedsprocessen voor extra maatregelen, gericht op meer natuurlijk en landschappelijke kwaliteiten en waterinfiltratie. Op basis van vrijwilligheid, van onderop en samen met landbouw.	Vernatten van beekdalen i.c.m. vernatten veengebied. Extra maatregelen voor meer (nieuwe) natuur in beekdalen i.c.m. grootschalig vasthouden van zoetwater. Aangepaste landbouw met passende vergoedingen voor groenblauwe diensten.	Laagste delen van beekdalen vernatten i.c.m. nieuwe (recreatieve) functies. In overige delen landbouwfunctie zoveel mogelijk behouden, maar wel met meer vasthouden/ infiltreren van water.
10. Noodzaak van versterking van primaire en secundaire waterkeringen.	Uitgaan van het principe van meerlaagsveiligheid . Dijkversterkingen spelen overal, zowel bij primaire als secundaire dijken. Zo min mogelijk ten koste van landbouwgrond. Daarom voorkeur voor buitendijks en harde, ‘smalle’ dijken .	Uitgaan van het principe van meerlaagsveiligheid . Dijkversterkingen vinden alleen plaats waar veiligheid dit vereist . Voorkeur voor brede, multifunctionele dijken (voor bijv. natuur en recreatief medegebruik).	Uitgaan van het principe van meerlaagsveiligheid . Dijkversterkingen vinden alleen plaats waar veiligheid dit vereist . Voorkeur voor binnendijkse versterking en voor brede, multifunctionele dijken (voor bijv. natuur en recreatief medegebruik).	Uitgaan van het principe van meerlaagsveiligheid . Dijkversterkingen spelen overal, zowel bij primaire als secundaire dijken. Voorkeur voor buitendijkse versterking en voor brede, multifunctionele dijken (voor bijv. natuur en recreatief medegebruik).

Beweging 3: Naar sterke steden en dorpen in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Keuzepunt	Alternatief 1: Agrarisch Fryslân	Alternatief 2: Fryslân coöperatief	Alternatief 3: Natuurlijk, Groen Fryslân	Alternatief 4: Innovatief verbonden Fryslân
11. Bouwen voor alle steden en dorpen, goede verhouding tussen inbreiding en uitbreiding. a. Alle steden en dorpen mogen zich naar eigen behoefte ontwikkelen, passend bij aard en schaal. b. Extra woningbouw voor het aantrekken van nieuwe inwoners vindt geconcentreerd plaats in en bij de stedelijke centra. 2) Goede verhouding tussen inbreiding en uitbreiding.	Evenredige en evenwichtige ontwikkeling van alle kernen in Fryslân, naar aard en schaal. Stedelijke ontwikkelingen mogen platteland niet ‘leegzuigen’. Ruimte voor voldoende woningbouw in dorpen, ook om voorzieningen en lokale bedrijvigheid op het platteland te behouden/ versterken. Woningbouw in dorpen draagt bij aan het in standhouden van voorzieningen en lokale bedrijvigheid. Voorkeur voor inbreiding boven uitbreiding, ook om landbouwgronden te behouden. Inbreiding met behoud van kwaliteit en ‘straatje erbij’.	Evenredige en evenwichtige ontwikkeling van alle kernen in Fryslân, naar aard en schaal. Woningbouw is veelal op basis van eigen initiatief en gericht op de behoefte van eigen inwoners . Inbreiden en uitbreiden gelijkwaardig. Vrijkomende panden worden maximaal benut als nieuwe bouwlocaties. Er is ruimte voor bijzondere woonvormen.	Verstedelijking vindt geconcentreerd plaats rond OV-knooppunten om gebruik OV te stimuleren. Organische en evenredige ontwikkeling van alle kernen in Fryslân, ook om voorzieningen in dorpen te behouden. Verstedelijking draagt bij aan verduurzaming, vergroening (klimaatadaptatie) en biodiversiteit, met meervoudig ruimtegebruik om ruimte te sparen. Voorkeur voor inbreiding boven uitbreiding, in principe alles binnen bestaand bebouwd gebied en geen nieuwe uitbreidingen (rode contouren).	Verstedelijking vindt geconcentreerd plaats bij de steden en rondom stations (meer dan evenredig). Dit geldt met name voor de extra woningbouw om inwoners van elders aan te trekken. Woningbouw is gericht op eigen bewoners én op opvang van woonbehoefte van elders (Fryslân woonprovincie, om nieuwe inwoners aan te trekken). Naast binnenstedelijk wonen, ook ontwikkeling van private waterrijke woonmilieus, villaparken en landelijk wonen (i.c.m. veel privaat groen en water). Inbreiden en uitbreiden waar het kan. Een plus op woningbouw voor sociaaleconomisch gebonden op de Waddeneilanden.
12. Mate van compact bouwen i.r.t inbreiding en uitbreiding, en i.r.t. inrichting van stadsrandzones.	Schaal, karakter en identiteit van dorpen en omgeving blijven gehandhaafd bij de keuze voor en inrichting van nieuwe woon- en werklocaties; inbreiding met behoud van kwaliteit en ‘straatje erbij’. Ook stedelijke uitbreidingen passen qua schaal/ omvang en ontwikkeltempo bij aard en schaal van de stad .	Organische ontwikkeling van steden en dorpen, zowel fysiek als sociaal. Accent op kleinschalige uitbreidingslocaties , gericht op sociale samenhang en ingepast in natuurlijke omgeving. Met relatief veel publiek groen en water, o.a. t.b.v. ontmoeting en sociaal contact.	Evt. noodzakelijke uitbreidingslocaties zijn compact , met relatief hoge dichtheden, zodat er veel ruimte resteert voor publiek groen/ natuur en water en energie ca. In gebieden met slappe ondergrond (zoals veen) zijn beperkte ontwikkelmogelijkheden.	. Stedelijkheid versterken door verdichting, meer hoogbouw en het faciliteren van stedelijke voorzieningen. Daarnaast mogelijkheden voor ruim opgezette woonuitbreidingen : (waterrijke) stedelijke en landelijke woonmilieus in relatief lage dichtheden met veel privaat groen en water (o.a. voor expats).

	Compacte uitbreidingen (incl. groen en water) om beslag op landbouwgronden te beperken.	Landschappelijke inpassing van woningbouw en bedrijvigheid wordt lokaal geregeld. Er is ruimte voor de ontwikkeling van nieuwe terpen langs de kust om het aantrekkelijke landschap te versterken.		
13. Toevoegen woningen op het platteland. c. Mogelijkheden voor woningbouw op de bijbehorende erven verruimen? d. Mogelijkheden voor arbeidsmigranten creëren.	Woningen op het platteland mogen geen milieukundige beperkingen opleveren voor landbouw; daarbinnen wel mogelijkheden voor wonen in vrijkomende bebouwing/ boerderijen . Extra mogelijkheden voor huisvesting arbeidsmigranten in het landelijk gebied.	Op vrijkomende erven is ruimte voor woningclusters , bijbehorende gronden voor voedseltuinen (woongemeenschappen).	1 op 1 terugbouwen op de erven.	Ruimte voor woningen in het landelijk gebied. Meerdere woningen per erf mogelijk. Dit zijn aantrekkelijke/ lucratieve bouwlocaties.
14. Mogelijkheden voor grootschalige recreatieve (verblijfs)voorzieningen in het licht van slimme groei gastvrijheidseconomie	Geen ruimte voor nieuwe grootschalige (verblijfs) recreatieve voorzieningen/ accommodaties. Het accent ligt op natuur- en cultuurtoerisme en bijdrage van R&T aan behoud van voorzieningen in dorpen/ brede welvaart. Hergebruik vrijkomende bebouwing wordt gestimuleerd, evenals recreëren in de eigen omgeving, passend bij leefbaarheid en aard en schaal van het gebied. Hergebruik van en kleinschalige recreatie bij boerderijen mag geen belemmeringen voor agrarische bedrijven opleveren. Wel benutten voor verbreding van het verdienmodel van agrariërs.	Geen ruimte voor nieuwe grootschalige (verblijfs) recreatieve voorzieningen/ accommodaties. Heel Fryslân is een vrijetijdslandschap. Slimme groei gastvrijheidseconomie sluit daar goed op aan. Dit is gericht op behoud van voorzieningen in dorpen, medegebruik van (recreatieve) voorzieningen, en vergroting van brede welvaart. Nadruk ligt op de kwaliteit van voorzieningen i.p.v. kwantiteit, en op natuur- en cultuurtoerisme. Vrijkomende bebouwing/ boerderijen worden zoveel mogelijk gebruikt; hierbij kunnen ook de vrijkomende erven voor nieuwe functie(combinaties) worden benut.	Geen ruimte voor nieuwe grootschalige (verblijfs) recreatieve voorzieningen/ accommodaties. Natuurbeleving staat centraal, ook als economische factor (slimme groei gastvrijheidseconomie). Nadruk ligt op kwaliteit en kleinschaligheid van voorzieningen i.p.v. kwantiteit, zoals natuur- en cultuurtoerisme (slow-tourism). Bij recreatieve ontwikkelingen is het zaak om ook te investeren in ontwikkeling van natuur en landschap t.b.v. rust- en ruimtebeleving. Bestemming Fryslân als contramal van de Randstad.	Er is behoefte aan meer kwalitatief hoogwaardige (verblijfs)recreatieve voorzieningen (bungalows, glemping). Naast kwaliteit en slimme groei van de gastvrijheidseconomie, is er ook ruimte voor enkele meer grootschalige (verblijfs)recreatieve voorzieningen/ accommodaties . Ligging aan vaarwater is aantrekkelijk voor nieuwe recreatievormen. Door het aantrekken van meer recreanten neemt het draagvlak voor voorzieningen toe.

Beweging 4: Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Keuzepunt	Alternatief 1: Agrarisch Fryslân	Alternatief 2: Fryslân coöperatief	Alternatief 3: Natuurlijk, Groen Fryslân	Alternatief 4: Innovatief verbonden Fryslân
15. Zoekgebied(en) voor grootschalige bedrijfsvestigingen (> 3 ha) met regionale meerwaarde	Alleen ruimte reserveren voor grootschalige bedrijvigheid als dit wezenlijk bijdraagt aan brede welvaart van eigen inwoners. Zo min mogelijk beslag op landbouwgrond; bij voorkeur bestaand terrein gebruiken, via bijv. transformatie.	Er wordt beperkt en selectief ruimte gereserveerd voor nieuwe grootschalige bedrijvigheid; nieuwe distributierreinen met ‘grote dozen’ passen daar niet binnen.	Voor grootschalige bedrijvigheid wordt één locatie bij een van de vier grote steden gereserveerd ; bij voorkeur gaat het om (hoogwaardige) circulaire en natuurinclusieve bedrijvigheid met regionale meerwaarde . Nieuwe distributierreinen met ‘grote dozen’ zijn ongewenst. Verder zoveel mogelijk ruimte voor creëren op bestaande bedrijventerreinen via herstructurering/ transformatie. Nieuwe bedrijvigheid na 2035 concentreren in/ bij de vier steden . Op andere locaties geen ruimte meer bieden voor nieuwe bedrijvigheid. Het totale ruimtebeslag van bedrijventerrein neemt af.	Grotere hightech bedrijventerreinen; ruimte reserveren voor zulke grootschalige, innovatieve bedrijven bij alle vier de grote stedelijke centra, of op een op een paar specifieke locatie(s) , wanneer dat past en meer regionale meerwaarde oplevert. Overige nieuwe bedrijvigheid na 2035 concentreren in/ bij de stedelijke en de regionale centra .
16. Clusteren van bedrijvigheid. a. Mate van concentratie b. Type bedrijvigheid c. Watergebonden bedrijvigheid	Sterke economische clusters kunnen groeien, met accent op MKB-economie (agro, bouw, maakindustrie, circulair, maritiem) en agrofoodsector . Ontwikkeling van bedrijven past bij aard en	Voldoende ruimte voor ontwikkeling/ uitbreiding van bestaande bedrijven . Wel goed letten op leefbaarheid van kleinere kernen . Bestaande bedrijven die uit hun jasje groeien en nieuwe grote bedrijven vestigen bij regionale en	Het accent ligt op het ontwikkelen, circulair en natuurinclusief maken van bestaande bedrijvigheid ; zoveel mogelijk ruimte voor vinden op bestaande bedrijventerreinen . Nieuwe bedrijvigheid na 2035 concentreren in/	Stimuleren van de vestiging van grotere hightech bedrijven en van andere kansrijke bedrijvigheid , aanvullend op speerpuntsectoren in Economische Samenwerkingsagenda.

	schaal van bijbehorende kernen. Geen sterke concentratie van bedrijvigheid bij stedelijke en regionale kernen; ook bij overige kernen ruimte voor bedrijfsontwikkelingen. Ook bij Drachten, Heerenveen en Sneek concentreren en faciliteren van watergebonden bedrijvigheid. Ontwikkelmogelijkheden van alle havens afstemmen op huidige vaarwegklasse.	stedelijke centra. Met name de regionale centra zijn belangrijk voor werkgelegenheid op en vitaliteit van platteland. Concentratie van watergebonden bedrijvigheid langs PM-kanaal en Van Harinxmakanaal: bij Harlingen, Franeker, Leeuwarden, Burgum/ Sumar, Kootstertille, Stroobos/ Gerkesklooster en Lemmer.	bij de steden. Op andere locaties is er geen of beperkt ruimte voor nieuwe bedrijvigheid. Daarom watergebonden bedrijvigheid alleen concentreren en faciliteren bij Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen, Harlingen. Het totale ruimtebeslag van bedrijventerreinen neemt af.	Actief (grond)beleid om bestaande en nieuwe circulaire bedrijven te clusteren nabij vaarwegen en knooppunten van energie. In dit verband ook bij Drachten, Heerenveen en Sneek concentreren en faciliteren van watergebonden bedrijvigheid; Ontwikkelmogelijkheden van alle havens afstemmen op huidige vaarwegklasse. Overige nieuwe bedrijven na 2035 concentreren in/ bij stedelijke en regionale centra om agglomeratie-effecten te benutten.
17. Een keuze tussen grootschalige en kleinschalige energie opwek (tijdelijk) a. Energievormen en energiemix	Het accent ligt op decentrale energie opwekking met een brede energie mix van groen gas tot wind- en kernenergie. Bij uitzondering is een paar strategisch gekozen locaties voor nieuwe grootschalige opstellingen zon en wind denkbaar. Bestaande energie structuren worden waar mogelijk versterkt. Landbouwgrond en landschap zoveel mogelijk ontzien; in principe geen zonnevelden op goede landbouwgronden. Impuls aan groengas en waterstof, geproduceerd in agrarische gebieden. Op termijn is kernenergie mogelijk; dit beperkt ruimtebeslag van energie. Mogelijkheden voor monovergisting voor meerdere agrarische bedrijven op een agrarisch bouwperceel, op een agrolocatie en op een bedrijventerrein.	Energie vraag en aanbod zijn op elkaar afgestemd. De nadruk ligt op decentrale opwek in lokale, coöperatieve verbanden, zoals dorps- en bedrijfsmolens. Aanmoediging van initiatieven van onderop, gericht op zelfvoorziening. Kleinschalige duurzame energie opwekking is in de hele provincie aanwezig. Rondom steden én dorpen is aanvullend beperkt zoekruimte voor (tijdelijke) wind en zon, gericht op lokale energiebehoefte. Energiehubs maken hier onderdeel van uit. De keuze voor opweklocaties wordt zoveel mogelijk lokaal gemaakt. Provincie geeft randvoorwaarden. Mogelijkheden voor monovergisting voor meerdere agrarische bedrijven niet op een agrarisch bouwperceel; wel op een agrolocatie en bedrijventerrein.	Energieopwekking vindt met name geclusterd plaats aan de randen van het veenweidegebied, rekening houdend met natuur- en biodiversiteit, nabij Sneek, Heerenveen, Drachten, Leeuwarden, en decentraal binnen het bestaand bebouwd gebied. Impuls aan groengas en waterstof, geproduceerd in agrarische gebieden. Aquathermie en geothermie worden ingezet in grote delen van de provincie. Er is ruimte voor verschillende typen energiehubs. Er is geen ruimte voor kernenergie. Mogelijkheden voor monovergisting voor meerdere agrarische bedrijven alleen op een bedrijventerrein.	Energie opwek is gecentraliseerd en innovatief. Rond de steden is opwerk grootschalig. Hiervoor zijn rondom de steden en andere (middel)grote vraagclusters ruime zoekgebieden beschikbaar waarbinnen (tijdelijk) veel opwekcapaciteit wind en zon gerealiseerd kan worden. Aquathermie is de warmte bron in grote delen van de provincie. Er zijn centrale grootschalige energiehubs t.b.v. de grote vraagclusters. Het energie netwerk en de opwekking worden afgestemd op het gebruik, met een verzwaring van de energie infrastructuur rondom de grote steden. Op termijn is kernenergie mogelijk; dit beperkt ruimtebeslag van energie. Mogelijkheden voor monovergisting voor meerdere agrarische bedrijven op een agrarisch bouwperceel, op een agrolocatie en op een bedrijventerrein.
18. Bereikbaarheid en aansluiting mobiliteitsvormen a. Mobiliteitshubs b. Nieuwe mobiliteit c. (zoals drones) Vervoer over water d. Lelylijn – na 2040	Inzet op meer OV-halteplaatsen ter versterking van het interne fijnmazige OV netwerk. Ketenmobiliteit wordt bevorderd door een spreiding van meerdere lokale én regionale mobiliteitshubs. Het platteland is verder goed bereikbaar met de auto. De Lelylijn is een te grote ingreep en kost te veel landbouwgrond.	In heel Fryslân is een relatief fijnmazig OV netwerk in combinatie met georganiseerd particulier vervoer om vervoersarmoede te voorkomen. Kleinschalig vervoer, met de fiets, door de lucht of over water wordt gestimuleerd. Ketenmobiliteit wordt bevorderd door een spreiding van meerdere lokale én regionale mobiliteitshubs, met ook een sociale functie. Geen aanleg van nieuwe wegen. De Lelylijn fungeert hoofdzakelijk als snelle verbinding voor Friese inwoners, met evt. extra halteplaatsen. De prioriteit ligt bij de ontsluiting van de F4 steden (‘rondje Fryslân’) en de omliggende gebieden.	Sterk en uitgebreid netwerk van OV, ook over water, en versterking ketenmobiliteit via hubs. Inzet op fijnmazige OV-bereikbaarheid van het platteland en op fietsen en lopen. Geen aanleg van nieuwe wegen; overbodige wegen worden verwijderd. De Lelylijn als snelle verbinding benutten voor het stimuleren van OV-gebruik.	Er is veel mobiliteit, en ruimte voor nieuwe wegen om extra verkeer op te vangen. Duurzaam vervoer krijgt alleen ruimte als dit tot kostenbesparing leidt. Accent op rendabele OV lijnen en op aansluiting via een beperkt aantal strategisch gesitueerde regionale mobiliteitshubs. Overige lijnen worden geschrapt. Veel ruimte voor nieuwe vervoerstechnieken en pilots. De Lelylijn heeft maximaal drie halteplaatsen in Fryslân en fungeert als aanjager van economische dynamiek door de agglomeratie-effecten ervan maximaal te benutten.